

INFORMACIJA APIE ECHA KONFERENCIJĄ

DAIVA GRAKAUSKAITĖ

Konferencija „Talentingumo problemos besikeičiančioje Europoje“, įvykusi praėjusių metų spalio 25–28 d. Budapešte, buvo II ECHA (European Council for High Ability) organizacijos renginys, kuriame dalyvavo psichologai, mokytojai, tėvai ir patys vaikai iš dvidešimt šešių pasaulio šalių.

ECHA tikslas – sujungti teoretikų ir praktikų, besirūpinančių talentingų asmenybių likimu, jėgas. ECHA – tai Europos šalių asociacija, besirūpinanti didelių sugebėjimų problemomis visame pasaulyje. Jos nariais gali būti įvairių tautybių žmonės.

ECHA – talentų ieškojimas, pagalba jiems, atsižvelgiant į individualius poreikius.

ECHA tikslas – bendrauti su įvairių šalių vyriausybėmis, siekiant atkreipti dėmesį į gabiųjų poreikius, taip pat nustatyti Europos vaikų talentingumo lygį.

ECHA tinklas. Siekiama plėsti įvairių kultūrų tarpusavio bendradarbiavimą, todėl ją gali sudaryti trys lygiai:

- 1) tarptautiniai korespondentai, koordinuojantys ECHA veiklą savo šalyje, renkantys ir apdorojantys informaciją, organizuojantys vietinės ar tarptautinės reikšmės renginius;
- 2) skyriai – nacionalinės ECHA grupės, kurių veiklą dažnai remia vyriausybės;
- 3) grupės pagal specialius interesus, pvz., tėvų, mokytojų, sportininkų ar besirūpinančių ankstyvu vystymusi.

ECHA centrai. Šiuo metu ECHA centras yra Vokietijoje, Bonoje, kuris kaupia visą informaciją ir medžiagą bei teikia ją ECHA nariams. Ateityje centras turėtų įkurti biblioteką, kompiuterizuotą duomenų banką, dalintis mokymo medžiaga ir steigti profesionalų grupes, dirbti su talentingaisiais.

Susitikimai vyksta kas antri metai. Pirmoji konferencija įvyko 1988 m. Ciūriche, antroji – 1990 m. Budapešte, trečioji – 1992 m. Miunchene.

Publikacijos. „ECHA NEWS“ leidžiamos kas ketvirtį. Du kartus per metus išleidžiamas žurnalas „European Journal for High Ability“.

ECHA prezidentė – Joan Freeman, žinoma ir kaip knygų apie talentingumą bei didelius sugebėjimus autorė, gyvena Londone.

Minėtame žurnale teigiama, kad gabumai, talentingumas suprantami ne būtinai kaip aukštas intelektas, bet ir kaip įvairių meno sričių, sporto išskirtiniai sugebėjimai. Ąkscentuojama ne tik kognityvinė sritis, bet ir motyvacija, pasitikėjimas savimi, atsakomybės jausmas. Svarbiausia – atpažinti potencialius sugebėjimus ir juos ugdyti. Talentingų vaikų likimas priklauso nuo tėvų, mokytojų ir visuomenės požiūrio. Vartojami ir neįprasti mums terminai – „supernormalūs vaikai“, „mokslininkai idiotai“ (turima galvoje protiškai atsilikę, bet gabūs kuriai nors sričiai – menams, matematikai ir pan.).

Hanoverio universiteto profesorius K. Urban ECHA žurnale, straipsnyje „Naujausios kūrybiškumo tyrimų ir teorijų kryptys Vakarų Europoje“ pateikia penkiolikoje šalių per pastaruosius du dešimtmečius išspausdintų straipsnių kūrybiškumo klausimais apžvalgą (iš viso 200 straipsnių), aptaria kūrybiškumo tyrimo galimybes ir pateikia savo požiūrį į kūrybiškumo apibrėžimą. Kūrybiškumo modernaus tyrimo pradžia gali būti Gilfordo kreipimasis į Amerikos Psichologų Asociacijos kongreso narius 1950 m. Kiti 10–15 metų buvo kūrybiškumo tyrimo pikas JAV. Jo banga pasiekė ir Vakarų Europą, tačiau ir dabar tai tebėra gerokai apleista sritis. Straipsnių, parašytų nuo 1977 iki 1988 m. įvairiose Vakarų Europos šalyse, apžvalga rodo, kad daugiausia jų buvo parašyta Didžiojoje Britanijoje ir Švedijoje (atitinkamai 25 ir 20). Dalis iš jų – psichoanalitinės, terapinės ar meno krypties. Įdomu tai, kad minėtų krypčių straipsnių gausiausiai Prancūzijos, Švedijos ir Italijos psichologinėje literatūroje (atitinkamai 5 iš 8, 6 iš 8 ir 7 iš 10). Mažiausiai straipsnių kūrybiškumo tema Graikijoje, Danijoje ir Turkijoje – po vieną.

Daugiausia straipsnių parašyta 1985 ir 1983 m. (atitinkamai 22 ir 15).

Straipsnių tematika ar tyrimai nėra nauji ar originalūs; naudojamosi amerikiečių tyrimų metodikomis ir teorijomis. Geriausiai tai, autoriaus nuomone, rodo nuolat pasikartojantis kūrybiškumo ir intelekto santykio tyrimas, labai būdingas amerikiečių darbams. Kūrybiškumo diagnostikai dauguma europiečių naudoja Torrance „kūrybinio mąstymo“ testą arba Wallach Kogan testus ar vieną kurią nors Guilford serijos dalį, taip pat Mednick „asociacijų“ testą. Per pastaruosius dvidešimt penkerius metus sukurta palyginti nedaug originalių metodikų. Prancūzijoje ir Ispanijoje – tik adaptuotas Torrance testas. Didžiojoje Britanijoje naudotasi trimis „instrumentais“: 1) „Abstrak-

čių-konkrečių užduočių” testu – Vygotskio testo adaptacija; 2) Pole „Hipotezių” testu ir 3) „Britų intelekto skalės” dalimi kūrybiškumui nustatyti. Įdomus ir „Kirton Adaptation – Innovation Inventory”, KAI (Kirton, 1977, 1978), kuriuo naudojosi įvairių šalių psichologai. Italijoje žinomas „Espressioni” testas kūrybiškumui tirti, kaip testų serijos dalis gabiems vaikams ankstyvojoje paauglystėje identifikuoti. Jis yra adaptuotas ir naudojamas taip pat Airijoje. Testas sudarytas iš dviejų verbalinių ir dviejų neverbalinių subtestų. Tai nėra visiškai naujo tipo testas, tačiau pateikiamos labai įdomios užduotys divergentiniam mąstymui tirti. Švedijoje Smith su bendraautoriais sukūrė „Percept-Genetic Test of Creative Functioning” (PGTCF), kuris ypač parodo emocinį įsitraukimą į kūrybinę veiklą. Vokietijoje pirmasis išplatintas testas buvo Schoppe (1975 m.) VCT („Verbal Creative Test”), kuriame kūrybiškumas suprantamas kaip intelekto dimensija. Tačiau straipsnio autoriaus nuomone, labiau tiktų jį pavadinti verbalinio produktyvumo ar asociacijų testu. Yra ir divergentiniam mąstymui tirti testas, kurio užduotys adaptuotos iš Guilford, Torrance ir Wallach bei Kogan testų, darant prielaidą, kad divergentinis mąstymas yra kūrybiškumo sinonimas. K. Urban pateikia ir savo sukurtą testą kūrybiškumui tirti (Urban; Jellen, 1984 ir Jellen; Urban, 1985), kurį pavadina TCT-DP („Test for Creative Thinking – Drawing Production”), arba originalo kalba TCT-Z („Test zum schoepferischen Denken – Zeichnerisch”). Jis taip pat išsamiai išdėsto savo požiūrį į kūrybiškumą, pateikia kreatyvumo komponentų modelį bei problemos-asmenybės-proceso-produkto tarpusavio santykių schemą, veikiant mikro- ir makroaplinkai.

Konferencijoje perskaitytus pranešimus bei praktinius užsiėmimus pagal temas būtų galima suskirstyti taip:

1. Gabiųjų paieška ir identifikacija specialiais metodais.
2. Talentingų vaikų globa, specialių mokyklų ar klasių steigimas.
3. Mokytojų rengimas darbui su talentingais vaikais bei specialių mokymo programų sudarymas.
4. Darbas su gabiais, bet turinčiais fizinių trūkumų vaikais.

1. Gabiųjų paieška ir identifikacija specialiais metodais

Daugelis autorių atkreipia dėmesį į tai, kad labai svarbu yra jau ikimokykliniame amžiuje sudaryti sąlygas atsiskleisti gabumams. Vokiečių autorių A. Stapf ir K. Stapf pranešime teigiama, kad norint sužinoti gabiųjų ir netgi

suaugusių kognityvių, motyvacinių ir socialinių charakteristikų pobūdį, svarbu atskleisti paties ankstyviausio vystymosi laikotarpio ypatumus. Didelių sugėbėjimų požymiai atsiskleidžia jau pirmaisiais gyvenimo metais. Gabių vaikų problemas išsprendus vaikystėje, jų būtų išvengta vėliau. Literatūra rodo, kad tėvai yra visiškai pajėgūs nustatyti savo ikimokyklinio amžiaus vaikų gabumus. Sudaryta 83 teiginių anketa tėvams (3–6 metų vaikui pažinti), kurioje teirajamasi apie vaiko vystymąsi ir elgesį, interesus, socialinius, motyvacinius vystymosi aspektus. Anketa buvo pateikta 282 ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvams. Remdamiesi tėvų atsakymais, atrinkome 50 vaikų, darydami prielaidą, kad 25 yra talentingi, o 25 – ne. Vėliau tiems visiems vaikams buvo pateiktas HAVIVA (Hannover Vechsler Intelligeztest fur das Vorchulalter). Koreliacijos tarp klausimų tėvams apie jų vaikų intelektą ir intelekto testo rezultatų buvo reikšmingos. Išskirti tie teiginiai, kurie galėtų būti įtraukti į sudaromą naują anketą gabiems ikimokyklinio amžiaus vaikams atpažinti.

L. Niebrzdydovski (Lenkija) nuo 1988 m. atlieka tyrimą, kuris tęsiasi iki dabar. Pradiniai rezultatai ir buvo pateikti šioje konferencijoje. Autorius sudaręs dvi vaikų grupes, kurios nesiskiria savo aukštu intelektu, bet ryškiai skiriasi šeimos įtakos ir aplinkos sąlygomis. Išskiriama šešiolika faktorių, turinčių didžiausią įtaką vaiko intelekto vystymuisi:

1. Tėvai gali patenkinti vaiko materialinius poreikius.
2. Maitinimas.
3. Emociniai tėvų ir vaikų kontaktai.
4. Lavinimo poveikių įvairumas.
5. Ugdančios aplinkos mobilizuojantis vaidmuo.
6. Tėvų pavyzdys intelektinėje srityje.
7. Lavinačios aplinkos poveikis.
8. Vaikui pasiekiamos situacijos kūrimas.
9. Situacijų, kuriose būtina priimti sprendimus, sudarymas.
10. Palanki nuomonė, pripažinimo išraiška.
11. Vaiko įtraukimas į diskusijas.
12. Tėvų pastangos turtinti vaiko žodyną.
13. Tėvų ir vaikų bendrai organizuoti „pasibuvimai“.
14. Vaiko įtraukimas į natūralų stebėjimą.
15. Vaiko dalyvavimas prižiūrint augalus ir naminius gyvulėlius.
16. Galimybė pajusti sėkmę.

Konferencijoje dalyvavo J. Raven (Škotija), gerai žinomo „Intelektų Progresyvių Matricų Testo“ autoriaus sūnus, perskaitė kelis pranešimus, norėdamas apibendrinti talentingumo kilmę ir įvertinimą. Reikia naujo požiūrio į aukštus sugebėjimus. Talentai gali būti patys įvairiausi, nebūtinai turi sietis tarpusavyje, tačiau visi jie yra vienodai vertingi, sudaro vientisą psichologinį kompleksą. Sugebėjimų turėjimo (ar neturėjimo) pasekmės labai įvairios tiek atskirai individualybei, tiek ir visuomenei, kurioje ši gyvena. Tai, kad talentingų ne tiek jau daug – ir mokyklos kaltė, nes ji nepuoseleja gabijų. Mokykla turėtų priiimti atsakomybę už daugelį tų problemų, su kuriomis susiduria visuomenė. Ką siūlo J. Raven? Jo nuomone, iškyla du sunkumai: 1) atpažinti kiekvieno vaiko talentus, po to – kurti individualias programas kiekvienam iš jų; 2) tėvų ir mokytojų subjektyvus nesugebėjimas vadovauti nepriklausomiems, galvojantiems, pasitikintiems savimi ir turintiems tvirtą motyvaciją vaikams. Reikia radikalių pokyčių mokykloje, ir ne tik dėl to, kad mokyklos, kuriose vystoma asmenybė, padeda žmonėms su netinkamomis nuostatomis ir sugebėjimais daryti įtaką mūsų visuomenei, bet ir todėl, kad visuomenei reikia žmonių, kurie galėtų įveikti aplinkos ir finansines krizes. Turėtų būti sudarytos sąlygos asmenybės dvasiniam gerbūviui ir efektyviai veiklai.

2. Talentingų vaikų globa, specialių mokyklų ar klasių steigimas

Siekiant geriau organizuoti gabių vaikų paiešką, atskleisti jų individualius sugebėjimus, siūloma keletas būdų:

1. Specialių mokyklų organizavimas.
2. Atskirų klasių su specialiomis programomis gabiams vaikams steigimas.
3. Individualių programų kūrimas.

Taip pat kuriamos organizacijos, kurios rūpinasi įvairiomis problemomis, pvz., Lenkijoje įsikūręs Lenkijos Vaikų Fondas (1981), kurio veikla neapsiriboja tik sergančių ar invalidų vaikų globa, bet nagrinėja ir talentingų bei gabių vaikų problemas. Čia teikiamos stipendijos lavinimuisi, organizuojamos mokslinės stovyklos, koncertai, parodos, kuriamos mokymo programos, kruopščiai ruošiamasi talentingųjų ir gabijų ugdymui, bendradarbiaujama su universitetais ir tyrimo institutais.

Didelį visų susidomėjimą sukėlė A. Lukacs ir E. Mirska čia pat salėje esperanto kalba vestos pamokėlės su pradinukais. 1988 m. Budaörs miestelyje netoli Budapešto įkurta speciali klasė šešerių metų vaikams, kurios programa

grindžiama L. Polgar principais. Esama tos nuomonės, kad aukštus sugebėjimus galima išugdyti kiekvienam vaikui, suprantama, tam būtinos specialios sąlygos: harmonijos ir meilės atmosfera; dideli reikalavimai vaikui; džiaugsmingas vaiko laimėjimų vertinimas; ankstyva specializacija (3–6 metų); intensyvus lavinimas; užsienio kalbų mokymasis nuo pat vaikystės; nuovokumą ir protą ugdantys žaidimai; aktyvus vaiko dalyvavimas mokymo procese; individualus užsiėmimas su vaiku.

Minėtoje klasėje yra nedaug vaikų, mokoma tik keletu dalykų, bet vaikams suteikiama galimybė pajusti realią sėkmę ir pasitenkinimą savo laimėjimais. Pirmoji užsienio kalba, kurios mokoma – esperanto. L. Polgar nuomone, todėl, kad jos struktūra paprasta bei logiška ir vaikai nepatiria frustracijos ją mokydamiesi. Įdomus argumentas – kalbos pagrindą sudaro lotynų kalbos žodžiai, todėl priartina vaiką prie Europos kultūros. Tai ypač svarbu, autorių nuomone, vengrų vaikams, kurių gimtoji kalba specifinė. Stebint minėtas pamokėles, į akis krinta džiaugsminga, be mažiausios įtampos atmosfera, kurią kūrė pamokėlę vedusi mokytoja, taip pat entuziastingas vaikų noras atsakinėti (net pasilipėjęs ant kėdutės), bendrauti, o pasibaigus laikui, nenoras ropštis nuo scenos.

Amerikietė C. Eiselen, dirbanti mokykloje su kūrybiškais, bet kitose mokyklose menkai įvertintais vaikais, džiaugsmingą ir smalsumą žadinančią mokymosi atmosferą nusako šitaip: „Laimės sparnais į Pažinimo pasaulį“. Programos tikslas – atsižvelgti į individualius kiekvieno poreikius. Ji sudaryta taip, kad būtų dinamiška, kūrybiška, skatintų ieškoti ir atrasti. Vaikai rengiami gyvenimui, kuriame bus svarbu suprasti ir reaguoti į globalines problemas. būti kūrybiškiems, keičiant juos supančią aplinką. Mokytojo rūpestis – išmokyti nebijoti priimti rizikingus sprendimus, kelti klausimus, suprasti ir įgyvendinti įvairias idėjas, dirbti su kitais. „Kai tu pasijunti niekas Pasaulio akyse, atsimink, kad yra tokia egzotiška vieta, kurioje tu gali būti kūrėju...“ – žodžiai C. Eiselen, dvidešimt penkerius metus dirbančios mokykloje.

3. Mokytojų rengimas darbui su talentingais vaikais bei specialių programų sudarymas

E.S. Richert (JAV) prašo tikrinti, ar mokymo programos atitinka bent pusę šių reikalavimų: 1. Ar pagaliau mūsų vaikams sudaryta galimybė dirbti grupėse po 2–18 vaikų? 2. Ar remiamasi individualiais interesais? 3. Ar labiau

akcentuojamas aukštesnis mąstymo lygis, o ne informacijos įsisavinimas? 4. Ar vaikai padrašinami pritaikyti savo žinias naujiems produktams sukurti? 5. Ar programa skatina emocinį vaiko augimą – teigiamą savęs vertinimą, nepriklausomumą, rizikingų sprendimų pasirinkimą, įgyvendinant kūrybinius su- manymus? 6. Ar programa ugdo sprendimo priėmimo įgūdžius, ar suteikiama pasirinkimo teisė? 7. Ar stimuliuojamos abi smegenų pusės – ar erdviniai ir vizualiniai sugebėjimai lavinami taip pat kaip ir verbaliniai bei matematiniai; ar intuicija, jausmai ir vaizduotė yra vertinami taip pat gerai kaip ir logika, moksliniai faktai ir tikslumas?

D. Montgomery (Jungtinė Karalystė) siūlo kurti kūrybiškumo ugdymo programą patiems mokytojams; ji padėtų atskleisti mokinių potencialias savybes. Autorė skiria „paviršutinį“ mokymąsi, orientuotą į medžiagos išdėstymą, ir „gilų“, pagrįstą reflektyviais metodais, kurio metu ugdomas supratimas ir žinių pritaikymas bei įgūdžiai naujai medžiagai įsisavinti.

Dauguma autorių pabrėžia mokytojo asmenybės reikšmę – jo empatiškumą, savęs pažinimą, emocinį išsivystymą, kūrybiškumą, sugebėjimą pastebėti individualius vaiko poreikius ir pan.

4. Darbas su gabiais, bet turinčiais tam tikrų fizinių sutrikimų vaikais

B. Hermelin ir N. O'connor (Anglija) pranešimas įrodė, kiek daug dėmesio galima skirti net labai likimo nuskriaustiems žmonėms. Jie tyrinėjo vadinamuosius mokslininkus – idiotus (!), gabius muzikai, piešimui, matematikai, ir padarė išvadą, kad talentingumas kuriai nors iš minėtų sričių nepriklauso nuo bendro intelekto lygio. Jų muzikos ar meno kūrinio suvokimas gali būti gilesnis negu kitų, pasižyminčių aukštu intelektu, bet neturinčių talento vienai kuriai sričiai. Pvz., tiriamasis A buvo aklas ir kentėjo nuo hipokinezės, sunkiai naudojosi peiliu bei šakute, todėl valgydavo pirštais, tačiau tai nesutrukdė jam groti Grygo ar Bartoko kūrinius...

Vengrijoje yra specialus tyrimų centras, kuriame dirbama su sunkius fizinius sutrikimus turinčiais vaikais (pvz., negalėjimas vaikščioti, disleksija). Pabrėžiama, kad negalia – ne vien, tarkim, sužalota koja, bet, svarbiausia, kiek tai veikia vidinį nusiteikimą, pasitikėjimo stoką. Po kelių ar net keliolikos metų intensyvaus darbo – stulbinantys rezultatai. Buvo parodytos skaidrės, kuriose užfiksuotas mergaitės prigimtinis negalėjimas vaikščioti ir jos vystymasis iki visiško pasveikimo.

Pranešimų būta daug ir labai įvairių. Norėtuši išskirti dar vieną, pas mus mažai girdėtą, metapažinimo, metaatminties, problemą. Jai buvo skirtas vienos dienos darbas atskiroje sekcijoje ir, kaip rašoma pranešimų įvadinėje dalyje, tai yra viena iš reikšmingiausių pastarųjų dešimtmečių psichologinių sąvokų. Pati sąvoka reiškia – „pažinimas apie pažinimą“. Metapažinimo įgūdžiai turi reikšmę įvairioms veiklos rūšims. Metapažinimo terminą pastaruoju metu „madingiausia“ vartoti kognityvios psichologijos, sugebėjimų ugdymo, socialinio ir asmenybės vystymosi srityse. Kanadietis N.M. Shore perskaitė pranešimą tema „Metapažinimas, talentingumas ir matematinis mąstymas“, P. Shmuck (Vokietija) – „Nespecifinės metapažinimo žinios ir elementarių kognityvių procesų greitis: gal tai ir yra aukšti sugebėjimai matematikai?“

Lietuvoje kol kas nėra bendros darbo su talentingais vaikais programos, kurioje dalyvautų psichologai, mokytojai, tėvai. Tačiau galimybių jau atsiranda – ECHA prezidentė Joan Preeman, koordinuojanti įvairių pasaulio šalių šios srities veiklą ir pati daug keliaujanti po pasaulį (1991 m. vasario mėnesį, pavyzdžiui, su paskaitomis keliavo po Afriką), sutinka padėti ir Lietuvai bei Estijai, reikia tik dirbti.

L I T E R A T Ū R A

1. European Journal for High Ability. Vol. 10.1991.
2. E C H A News. Volume 4, No 3/4, October 1990.
3. Pranešimų tezės. Second European conference, ECHA. Budapest, Hungart, October 25–28, 1990.